MUNI

Síla symbolů: Algebra a řešení rovnic

CORE004 Matematika jako součást kultury

Zdeněk Pospíšil
707@mail.muni.cz

Masarykova univerzita

23. září 2021

Obsah

Původ matematiky kalkulací

Původ matematiky kalkulací

Abu Abdalláh Muhammad ibn Músá al Chvárizmí al Mádžúsí

Pracoval v بيت الحكمة (dům vědy/moudrosti, knihovna/universita) za chalífa al Ma'múna (813–833).

Původ matematiky kalkulací

Abu Abdalláh Muhammad ibn Músá al Chvárizmí al Mádžúsí

Pracoval v بيت الحكمة (dům vědy/moudrosti, knihovna/universita) za chalífa al Ma'múna (813–833).

- Věda o redukci a vzájemném rušení (*al džebr va l mukábala*) – Algebraický traktát

Původ matematiky kalkulací

Abu Abdalláh Muhammad ibn Músá al Chvárizmí al Mádžúsí

Pracoval v بيت الحكمة (dům vědy/moudrosti, knihovna/universita) za chalífa al Ma'múna (813–833).

- Věda o redukci a vzájemném rušení (*al džebr va l mukábala*) – Algebraický traktát
- Kniha o indickém počítání – Aritmetický traktát

Pravidla kalkulací

-
-
-
-

Pravidla kalkulací

- Označení hledané veličiny شيء
-
-
-

Pravidla kalkulací

- Označení hledané veličiny شيء
- Tři druhy čísel:
  - kvadrát (mal)
  - kořen (džízr)
  - dané určité číslo (dirhem)
-
-

Pravidla kalkulací

- Označení hledané veličiny شيء
- Tři druhy čísel
- Správné rovnosti:
  1. $(\tau+\sigma)+\varrho=\tau+(\sigma+\varrho),\ (\tau\sigma)\varrho=\tau(\sigma\varrho)$
  2. $\tau+\sigma=\sigma+\tau,\ \tau\sigma=\sigma\tau$
  3. $\tau(\sigma+\varrho)=\tau\sigma+\tau\varrho$
  4. $1\tau=\tau$
  5. $\tau\frac{1}{\tau}=1$
  6. $\tau=\tau$
  7. $\sqrt(\tau)\sqrt(\tau)=\tau$
  8. $\sqrt(\sigma\tau)=\sqrt{\sigma}\sqrt{\tau}$
-

Pravidla kalkulací

- Označení hledané veličiny شيء
- Tři druhy čísel
- Správné rovnosti
- Odvozovací pravidla:
  1. Symetrie rovnosti: $\tau = \sigma \;\rightarrow\; \sigma = \tau$
  2. Transitivita rovnosti: $\tau = \sigma, \sigma = \varrho \;\rightarrow\; \tau = \varrho$
  3. Pravidlo substituce: Nechť π je výraz, který vznikne z výrazu σ nahrazením podvýrazu σ výrazu τ výrazem ϱ. Potom $\sigma = \varrho \;\rightarrow\; \tau = \pi$
  4. Pravidla al džebr: $\sigma = \varrho, \tau = \pi \;\rightarrow\; \sigma + \tau = \varrho + \pi$
     $\sigma = \varrho, \sigma + \tau = \varrho + \pi \;\rightarrow\; \tau = \pi$
  5. Pravidla al mukábala: $\sigma = \varrho, \tau = \pi \;\rightarrow\; \sigma\tau = \varrho\pi$
     $\sigma = \varrho, \sigma\tau = \varrho\pi \;\rightarrow\; \tau = \pi$
  6. Jednoznačnost odmocniny: $\sigma^2 = \tau \;\rightarrow\; \sigma = \sqrt{\tau}$

Klasifikace a řešení rovnic

- $x^2 = q$
- $x^2 = px$
- $x^2 = px + q$
- $x^2 + px = q$
- $x^2 + q = px$

Klasifikace a řešení rovnic

- $x^2 = q \quad \rightarrow \quad x = \sqrt{q}$
- $x^2 = px$
- $x^2 = px + q$
- $x^2 + px = q$
- $x^2 + q = px$

Klasifikace a řešení rovnic

- $x^2 = q \quad \to \quad x = \sqrt{q}$
- $x^2 = px \quad \to \quad x = p$
- $x^2 = px + q$
- $x^2 + px = q$
- $x^2 + q = px$

Klasifikace a řešení rovnic

- $x^2 = q \quad \to \quad x = \sqrt{q}$
- $x^2 = px \quad \to \quad x = p$
- $x^2 = px + q \quad \to \quad x = \sqrt{(\frac{1}{2}p)^2 + q} + \frac{1}{2}p$
- $x^2 + px = q$
- $x^2 + q = px$

Klasifikace a řešení rovnic

Syntax: pravidla pro kalkulování se znaky, jejich skladba, provádění jednotlivých kroků a podobně.
Sémantika: co ve zkoumaném předmětu jednotlivé znaky označují, co o něm vypovídá skladba znaků a podobně.

Je vhodné udržovat syntax a sémantiku v souladu.

Klasifikace a řešení rovnic

- $x^2 = q \quad \rightarrow \quad x = \sqrt{q}$
- $x^2 = px \quad \rightarrow \quad x = p$
- $x^2 = px + q \quad \rightarrow \quad x = \sqrt{\left(\frac{1}{2}p\right)^2 + q} + \frac{1}{2}p$
- $x^2 + px = q \quad \rightarrow \quad x = \sqrt{\left(\frac{1}{2}p\right)^2 + q} - \frac{1}{2}p$
- $x^2 + q = px$

Klasifikace a řešení rovnic

- $x^2 = q \quad \to \quad x = \sqrt{q}$
- $x^2 = px \quad \to \quad x = p$
- $x^2 = px + q \quad \to \quad x = \sqrt{(\frac{1}{2}p)^2 + q} + \frac{1}{2}p$
- $x^2 + px = q \quad \to \quad x = \sqrt{(\frac{1}{2}p)^2 + q} - \frac{1}{2}p$
- $x^2 + q = px$

  $\to \quad x_1 = \frac{1}{2}p + \sqrt{(\frac{1}{2}p)^2 - q},\ x_2 = \frac{1}{2}p - \sqrt{(\frac{1}{2}p)^2 - q}$

  pokud $p^2 > 4q$

Indické číslice

Indické číslice

Seve Sébóchot (622): Nebudu se zabývat vědou Indů, národa různého od Syřanů, jejich pozoruhodnými objevy astronomickými, hlubšími než jsou objevy Řeků a Babylóňanů, jejich systémem počítání, pro nějž nenacházím slov. Pouze upozorňuji, že výpočty jsou prováděny pomocí devíti znaků. Kdyby se o tom dověděli ti, kteří myslí, že toliko jazykem řeckým lze dosáhnout hranic vědy, tak by se přesvědčili, že jsou i jiné znalosti.

Indické číslice

Seve Sébóchot (622): Nebudu se zabývat vědou Indů, národa různého od Syřanů, jejich pozoruhodnými objevy astronomickými, hlubšími než jsou objevy Řeků a Babylóňanů, jejich systémem počítání, pro nějž nenacházím slov. Pouze upozorňuji, že výpočty jsou prováděny pomocí devíti znaků. Kdyby se o tom dověděli ti, kteří myslí, že toliko jazykem řeckým lze dosáhnout hranic vědy, tak by se přesvědčili, že jsou i jiné znalosti.

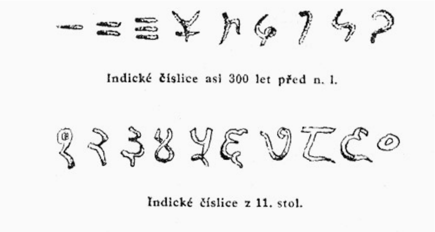

Indické číslice asi 300 let před n. l.

Indické číslice z 11. stol.

Indické číslice

Seve Sébóchot (622): Nebudu se zabývat vědou Indů, národa různého od Syřanů, jejich pozoruhodnými objevy astronomickými, hlubšími než jsou objevy Řeků a Babylóňanů, jejich systémem počítání, pro nějž nenacházím slov. Pouze upozorňuji, že výpočty jsou prováděny pomocí devíti znaků. Kdyby se o tom dověděli ti, kteří myslí, že toliko jazykem řeckým lze dosáhnout hranic vědy, tak by se přesvědčili, že jsou i jiné znalosti.

Indické číslice asi 300 let před n. l.

Indické číslice z 11. stol.

Výpočty prováděné na desce s pískem:

Indické číslice

Seve Sébóchot (622): Nebudu se zabývat vědou Indů, národa různého od Syřanů, jejich pozoruhodnými objevy astronomickými, hlubšími než jsou objevy Řeků a Babylóňanů, jejich systémem počítání, pro nějž nenacházím slov. Pouze upozorňuji, že výpočty jsou prováděny pomocí devíti znaků. Kdyby se o tom dověděli ti, kteří myslí, že toliko jazykem řeckým lze dosáhnout hranic vědy, tak by se přesvědčili, že jsou i jiné znalosti.

Indické číslice asi 300 let před n. l.

Indické číslice z 11. stol.

Výpočty prováděné na desce s pískem:

887
352

Indické číslice

Seve Sébóchot (622): Nebudu se zabývat vědou Indů, národa různého od Syřanů, jejich pozoruhodnými objevy astronomickými, hlubšími než jsou objevy Řeků a Babylóňanů, jejich systémem počítání, pro nějž nenacházím slov. Pouze upozorňuji, že výpočty jsou prováděny pomocí devíti znaků. Kdyby se o tom dověděli ti, kteří myslí, že toliko jazykem řeckým lze dosáhnout hranic vědy, tak by se přesvědčili, že jsou i jiné znalosti.

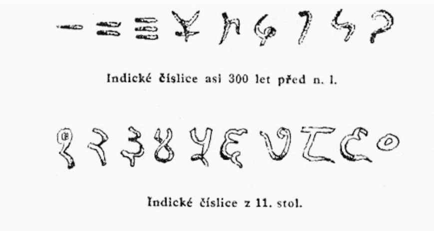

Indické číslice asi 300 let před n. l.

Indické číslice z 11. stol.

Výpočty prováděné na desce s pískem: 887
1152

Indické číslice

Seve Sébóchot (622): Nebudu se zabývat vědou Indů, národa různého od Syřanů, jejich pozoruhodnými objevy astronomickými, hlubšími než jsou objevy Řeků a Babylóňanů, jejich systémem počítání, pro nějž nenacházím slov. Pouze upozorňuji, že výpočty jsou prováděny pomocí devíti znaků. Kdyby se o tom dověděli ti, kteří myslí, že toliko jazykem řeckým lze dosáhnout hranic vědy, tak by se přesvědčili, že jsou i jiné znalosti.

Indické číslice asi 300 let před n. l.

Indické číslice z 11. stol.

Výpočty prováděné na desce s pískem: 887
1232

Indické číslice

Seve Sébóchot (622): Nebudu se zabývat vědou Indů, národa různého od Syřanů, jejich pozoruhodnými objevy astronomickými, hlubšími než jsou objevy Řeků a Babylóňanů, jejich systémem počítání, pro nějž nenacházím slov. Pouze upozorňuji, že výpočty jsou prováděny pomocí devíti znaků. Kdyby se o tom dověděli ti, kteří myslí, že toliko jazykem řeckým lze dosáhnout hranic vědy, tak by se přesvědčili, že jsou i jiné znalosti.

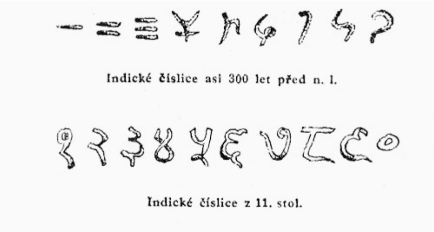

Indické číslice asi 300 let před n. l.

Indické číslice z 11. stol.

Výpočty prováděné na desce s pískem:

$$\begin{array}{r} 887 \\ 1239 \end{array}$$

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových“ čísel

Co je to $\sqrt{p^2 - 4q}$ pro $p^2 < 4q$?

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových“ čísel

Co je to $\sqrt{p^2-4q}$ pro $p^2<4q$?

$$\sqrt{p^2-4q}=\sqrt{|p^2-4q|(-1)}=\sqrt{|p^2-4q|}\sqrt{(-1)}=\sqrt{4q-p^2}\sqrt{(-1)}$$

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových“ čísel

Co je to $\sqrt{p^2 - 4q}$ pro $p^2 < 4q$?

$$\sqrt{p^2 - 4q} = \sqrt{|p^2 - 4q|(-1)} = \sqrt{|p^2 - 4q|}\sqrt{(-1)} = \sqrt{4q - p^2}\sqrt{(-1)}$$

Komplexní čísla: $z = a + b\mathrm{i}$, $\mathrm{i} = \sqrt{-1}$

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových“ čísel

Komplexní čísla: $z = a + b\mathrm{i}$, $\mathrm{i} = \sqrt{-1}$

Grafické znázornění čísel

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových“ čísel

Komplexní čísla: $z = a + b\mathrm{i}$, $\mathrm{i} = \sqrt{-1}$

Grafické znázornění čísel

Komplexní čísla $\mathbb{C}$:
$$\begin{aligned} &z = (a, b),\ a, b \in \mathbb{R} \\ &(a, b) + (c, d) = (a + c, b + d) \\ &(a, b)(c, d) = (ac - bd, ad + bc) \end{aligned}$$

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových“ čísel

Komplexní čísla: $z = a + b\mathrm{i}$, $\mathrm{i} = \sqrt{-1}$

Grafické znázornění čísel

Komplexní čísla $\mathbb{C}$:
$$\begin{aligned} z &= (a, b),\ a, b \in \mathbb{R} \\ (a,b) + (c,d) &= (a+c, b+d) \\ (a,b)(c,d) &= (ac - bd, ad + bc) \end{aligned}$$

Komplexně sdružené číslo: $\bar{z} = a - b\mathrm{i}$, $(a, -b)$, $\quad z + \bar{z} \in \mathbb{R}$

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových" čísel

Komplexní čísla: $z = a + b\mathrm{i}$, $\mathrm{i} = \sqrt{-1}$

Grafické znázornění čísel

Komplexní čísla $\mathbb{C}$: $z = (a, b)$, $a, b \in \mathbb{R}$

$$(a, b) + (c, d) = (a + c, b + d)$$

$$(a, b)(c, d) = (ac - \overline{b}d, a\overline{d} + bc)$$

Komplexně sdružené číslo: $\bar{z} = a - b\mathrm{i}$, $(a, -b)$, $\quad z + \bar{z} \in \mathbb{R}$

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových" čísel

Komplexní čísla: $z = a + b\mathrm{i}$, $\mathrm{i} = \sqrt{-1}$

Grafické znázornění čísel

Komplexní čísla $\mathbb{C}$: $z = (a, b)$, $a, b \in \mathbb{R}$

$$(a, b) + (c, d) = (a + c, b + d)$$
$$(a, b)(c, d) = (ac - \bar{b}d, a\bar{d} + bc)$$

Komplexně sdružené číslo: $\bar{z} = a - b\mathrm{i}$, $(a, -b)$, $\quad z + \bar{z} \in \mathbb{R}$

Kvaterniony $\mathbb{K}$: (a, b), $a, b \in \mathbb{C}$

$$(a, b) + (c, d) = (a + c, b + d)$$
$$(a, b)(c, d) = (ac - \bar{b}d, a\bar{d} + bc)$$
$$q = a + b\mathrm{i} + c\mathrm{j} + d\mathrm{k}$$

sdružený kvaternion: $\bar{q} = a - b\mathrm{i} - c\mathrm{j} - d\mathrm{k}$

Rozšiřování číselných oborů

Zavádění „nových“ čísel

Komplexní čísla: $z = a + b\mathrm{i}$, $\mathrm{i} = \sqrt{-1}$

Grafické znázornění čísel

Komplexní čísla $\mathbb{C}$: $z = (a, b)$, $a, b \in \mathbb{R}$

$$(a, b) + (c, d) = (a + c, b + d)$$
$$(a, b)(c, d) = (ac - \bar{b}d, a\bar{d} + bc)$$

Komplexně sdružené číslo: $\bar{z} = a - b\mathrm{i}$, $(a, -b)$, $\quad z + \bar{z} \in \mathbb{R}$

Kvaterniony $\mathbb{K}$: (a, b), $a, b \in \mathbb{C}$

$$(a, b) + (c, d) = (a + c, b + d)$$
$$(a, b)(c, d) = (ac - \bar{b}d, a\bar{d} + bc)$$
$$q = a + b\mathrm{i} + c\mathrm{j} + d\mathrm{k}$$

sdružený kvaternion: $\bar{q} = a - b\mathrm{i} - c\mathrm{j} - d\mathrm{k}$

Oktoniony $\mathbb{O}$: (a, b), $a, b \in \mathbb{K}$

$$(a, b) + (c, d) = (a + c, b + d)$$
$$(a, b)(c, d) = (ac - \bar{b}d, a\bar{d} + bc)$$

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Diofantos z Alexandrie: rovnice je ekvivalence formálních výrazů.
Řešil konkrétní problémy, zavedl symbol pro neznámou.

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Diofantos z Alexandrie: rovnice je ekvivalence formálních výrazů.
Řešil konkrétní problémy, zavedl symbol pro neznámou.

---

al-Chvárizmí

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Diofantos z Alexandrie: rovnice je ekvivalence formálních výrazů.
Řešil konkrétní problémy, zavedl symbol pro neznámou.

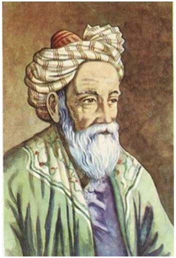

Abú al-Fath Umar ibn Ibrahím al-Nisapuri al-Chajjám (1048–1131): Řešení kubických rovnic hledal jako průsečík dvou kuželoseček.

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Abú al-Fath Umar ibn Ibrahím al-Nisapuri al-Chajjám (1048–1131): Řešení kubických rovnic hledal jako průsečík dvou kuželoseček.

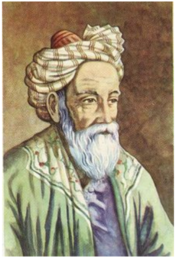

Gerolamo Cardano (1501–1576) *Ars magna*
Niccolò Fontano Tartaglia (1500-1557) *Quesiti et Inventioni diverse*: řešení kubických a kvartických rovnic.

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Gerolamo Cardano (1501–1576) *Ars magna*

Niccolò Fontano Tartaglia (1500-1557) *Quesiti et Inventioni diverse*: řešení kubických a kvartických rovnic.

François Viète (1540–1603): koeficienty polynomů jsou symetrickými funkcemi jeho kořenů.

Rovnice od Diofanta k Abelovi

François Viète (1540–1603): koeficienty polynomů jsou symetrickými funkcemi jeho kořenů.

Rafael Bombelli (1526–1572)
John Wallis (1616–1703): geometrická interpretace odmocniny ze záporného čísla.

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Rafael Bombelli (1526–1572)

John Wallis (1616–1703): geometrická interpretace odmocniny ze záporného čísla.

Carl Friedrich Gauß(1777-1855): důkaz základní věty algebry.

„…přes veškeré úsilí skvělých geometrů je velmi malá naděje, že lze kdykoliv přijmout obecné řešení algebraických rovnic, takže bude více pravděpodobné, že nebude možné najít, nebo bude kontradiktorické.“

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Carl Friedrich Gauß(1777-1855): důkaz základní věty algebry.

„…přes veškeré úsilí skvělých geometrů je velmi malá naděje, že lze kdykoliv přijmout obecné řešení algebraických rovnic, takže bude více pravděpodobné, že nebude možné najít, nebo bude kontradiktorické.“

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Carl Friedrich Gauß(1777-1855): důkaz základní věty algebry.
„…přes veškeré úsilí skvělých geometrů je velmi malá naděje, že lze kdykoliv přijmout obecné řešení algebraických rovnic, takže bude více pravděpodobné, že nebude možné najít, nebo bude kontradiktorické.“

Niels Henrik Abel (1802–1829): *Mémoire sur les équationes algébriques où on démontre l'impossibilité de la résolution générale du cinquième dégré.*

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Niels Henrik Abel (1802–1829): *Mémoire sur les équationes algébriques où on démontre l'impossibilité de la résolution générale du cinquième dégré.*

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Niels Henrik Abel (1802–1829): *Mémoire sur les équationes algébriques où on démontre l'impossibilité de la résolution générale du cinquième dégré.*

Évariste Galois (1811–1832): jiný pohled na nemožnost řešení rovnic pátého stupně.

Rovnice od Diofanta k Abelovi

Évariste Galois (1811–1832): jiný pohled na nemožnost řešení rovnic pátého stupně.

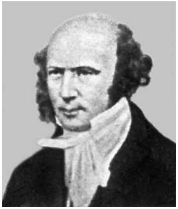

William Rowan Hamilton (1805–1865): rekonstrukce a doplnění Abelova důkazu.
Zavedl kvaterniony.

Leonardo Pisano (Fibonacci) (1170?–1250)

Leonardo Pisano (Fibonacci) (1170?–1250)

Liber abaci: Zprostředkování antického a arabského vědění

Leonardo Pisano (Fibonacci) (1170?–1250)

Liber abaci: Zprostředkování antického a arabského vědění

- **Úloha o králících:** Kdosi umístil pár králíků na určitém místě, se všech stran ohrazeném zdí, aby poznal, kolik párů králíků se při tom zrodí průběhem roku, jestliže u králíků je tomu tak, že pár králíků přivede na svět měsíčně jeden pár a že králíci počínají rodit ve dvou měsících svého věku.

Leonardo Pisano (Fibonacci) (1170?–1250)

Liber abaci: Zprostředkování antického a arabského vědění

- **Úloha o králících:** Kdosi umístil pár králíků na určitém místě, se všech stran ohrazeném zdí, aby poznal, kolik párů králíků se při tom zrodí průběhem roku, jestliže u králíků je tomu tak, že pár králíků přivede na svět měsíčně jeden pár a že králíci počínají rodit ve dvou měsících svého věku.

$$n(t) = n(t-1) + n(t-2), \quad n(1) = 1, n(2) = 2$$

Leonardo Pisano (Fibonacci) (1170?–1250)

Liber abaci: Zprostředkování antického a arabského vědění

- **Úloha o králících:**
- **Úloha o vážení:** Máme sadu závaží, jejichž váhy jsou 1, 3, 9, 27, 81, ..., přičemž od každé takové váhy je v této sadě jen jediné závaží. Naším úkolem je nalézt k libovolné váze nalézt počty závaží, které jsouce umístěny na rovnoramenné váhy, vyjádří tuto váhu.

Leonardo Pisano (Fibonacci) (1170?–1250)

Liber abaci: Zprostředkování antického a arabského vědění

- **Úloha o králících:**
- **Úloha o vážení:** Máme sadu závaží, jejichž váhy jsou 1, 3, 9, 27, 81, ..., přičemž od každé takové váhy je v této sadě jen jediné závaží. Naším úkolem je nalézt k libovolné váze nalézt počty závaží, které jsouce umístěny na rovnoramenné váhy, vyjádří tuto váhu.

váha	levá miska	pravá miska	váha	levá miska	pravá miska
1	1	0	6	9	3
2	3	1	7	$9+1$	3
3	3	0	8	9	1
4	$3+1$	0	9	9	0
5	9	$3+1$	10	$9+1$	0

MASARYKOVA UNIVERZITA